

Ks. Henryk Skorowski

Prezes TNFS

CHRZEŚCIJAŃSKIE ROZUMIENIE WOLNOŚCI

Wstęp

W świetle katolickiej nauki społecznej człowiek jest istotą bytowo wolną. Oznacza to, że wolność jest nie tylko wartością należną człowiekowi, ale składowym elementem jego natury, pojęcia osoby, o czym między innymi wprost mówi Jan Paweł II: „Istota wolności tkwi we wnętrzu człowieka, należy do natury osoby ludzkiej i jest jej znakiem rozpoznawczym”¹. Potwierdza to także Idzi Vigano, teolog włoski, stwierdzając: „Wolność jest rdzeniem niezbywalnej godności każdego człowieka, gdyż stanowi jego najgłębsze ja”². Można zatem powiedzieć, że wolność jest po prostu formą istnienia osoby.

Człowiekowi jako istocie ontologicznie wolnej, tzn. wolnej w najgłębszej swej istocie, musi zatem z samej natury przysługiwać możliwość realizowania i korzystania z wolności w całokształcie życia codziennego. Wolność bowiem w ramach codziennej egzystencji jest jedynie właściwą formą istnienia istoty ontologicznie wolnej, a taką istotą w myśl nauczania Kościoła jest właśnie człowiek. Nie dziwi zatem fakt fascynacji współczesnego człowieka ideą wolności, która jest wielkim osiągnięciem czasów nowożytnych. Ta idea, jak się wydaje, w sposób jednoznaczny zdominowała myślenie współczesnego człowieka i całego świata, przybierając postać tak zwanego nowego humanizmu.

W tym miejscu należy stwierdzić jednoznacznie, że jeżeli przyjąć idee wolności jako formę istnienia osoby, fundament jego egzystencji, to koniecznie należy zapytać o istotę prawa człowieka do wolności. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż wolność może także być niepokojąca. Należy powiedzieć w ten sposób: tam gdzie brak możliwości korzystania z prawa do wolności, tam człowiek nie jest sobą, tam jednak gdzie źle pojęta wolność, tam człowiek także nie jest sobą³. Stąd właśnie niepokój o wolność. Doświadczenia historyczne potwierdzają, że prawo do wolności może być przywilejem tylko niektórych, zniewoleniem i krzywdzeniem innych, samowolą anarchizującą życie społeczne. Stąd ważność pytania, które podejmuje niniejszy artykuł, a mianowicie pytania o rozumienie prawa do wolności w świetle katolickiej nauki społecznej.

¹ Jan Paweł II, *Chcesz służyć pokojowi, szanuj wolność*. Orędzie na Międzynarodowy Dzień Pokoju 1981. Tekst polski, Warszawa 1981, nr 5.

² I. Vigano, *Powołani do wolności odkrywamy system uprzedzający wychowując młodych do prawdziwych wartości*, Kraków 1995, s. 4.

³ Por. J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków 1981, s. 49-50.

1. Istota wolności w świetle nauczaniu społecznym Kościoła

Pytanie o chrześcijańskie rozumienie wolności dotyczy w pierwszej kolejności samej jej istoty. W Katechizmie Kościoła Katolickiego czytamy: „Wolność jest zakorzenioną w rozumie i woli możliwością działania lub nie działania, czynienia tego lub czegoś innego, a więc podejmowania przez siebie dobrowolnych działań”⁴. To dość ogólne stwierdzenie wymaga się interpretacji.

Najogólniej można powiedzieć, że nie da się jednoznacznie zdefiniować samej istoty wolności. Można to jednak uczynić poprzez wyakcentowanie pewnych elementów, które w gruncie rzeczy stanowią o jej istocie.

Niejednokrotnie istotę wolności ujmuje się od strony czysto negatywnej, tzn. jakoby jej podstawową treścią był brak jakiegokolwiek przymusu i konieczności. W świetle katolickiej nauki społecznej, główny wymiar wolności jest o wiele głębszy, tzn. brak przymusu i konieczności nie stanowi jeszcze istoty chrześcijańskiego pojęcia wolności, chociaż jest ważny. Najgłębszym wymiarem wolności jest możliwość podejmowania przez człowieka wyborów, decyzji, określonego działania. To właśnie ten element pojęcia wolności bardzo mocno akcentuje Katechizm w przytoczonej powyżej definicji. Chodzi w gruncie rzeczy o termin „możliwość”, który określa człowieka jako podmiot odpowiedzialności. Niektórzy autorzy mówią tu o możliwości wyboru wartości, inni o samookreśleniu lub autodeterminacji⁵. Akcent zatem położony jest na inicjatywę osoby w formie możliwości decydowania o sobie. Ta też możliwość podejmowania wyborów, decyzji i działania jest podstawowym wymiarem samego pojęcia wolności. Jest to tzw. wolność „do” - wolność w aspekcie pozytywnym. Dopiero drugim wymiarem chrześcijańskiego ujęcia wolności jest jej negatywny wymiar ujmowany i definiowany jako brak przymusu i konieczności. Jest to tzw. wolność „od” - przymusu, konieczności, zniewolenia itp.⁶. Jak stwierdza I. Vigano, ten aspekt wolności co prawda nie jest podstawowym jej wymiarem, ale jest istotny. Uświadamia bowiem, iż człowiek może być wielorako ograniczany przez określone sytuacje⁷. Pierwszym zatem elementem określającym samą istotę ujęcia wolności w katolickiej nauce społecznej jest uświadomienie sobie tych dwóch aspektów: wolności „do” i wolności „od”.

Drugim elementem, który ma fundamentalne znaczenie przy próbie zdefiniowania istoty wolności, jest rozróżnienie na tzw. wolność wewnętrzną i zewnętrzną. Wolność w aspekcie wewnętrznym to po prostu władza osoby dająca jej możliwość podejmowania wyborów i decyzji

⁴ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994, nr 1731.

⁵ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 139.

⁶ Por. I. Vigano, art. cyt., s. 5.

⁷ Por. tamże, s. 5.

w zakresie świata własnych przekonań, poglądów, światopoglądu, a więc tego wszystkiego, co dotyczy świata ludzkiego wnętrza. Najkrócej można stwierdzić, że wolność w tym aspekcie sprowadza się ostatecznie do wewnętrznej autonomii osoby. Autonomia ta oczywiście sama w sobie zakłada wolność zarówno „do” - człowiek jest tu podmiotem decydującym, jak i wolność „od” - wszelkiego rodzaju nacisków i determinacji. Autonomia osoby w płaszczyźnie wewnętrznej stanowi zatem istotny wymiar samego pojęcia wolności. Nie ulega bowiem wątpliwości, że istota wolności tkwi we wnętrzu człowieka. Tu bowiem tkwi rzeczywista możliwość decydowania człowieka⁸. Drugim aspektem wolności jest aspekt zewnętrzny, czyli tak zwana wolność zewnętrzna lub społeczna. „Rozgrywa” się ona na zewnątrz w ramach codziennej egzystencji człowieka, jako wybór określonego postępowania, zachowania i działania. Jest to owa „możliwość działania lub nie działania, czynienia tego lub czegoś innego, a więc podejmowania przez siebie określonych działań”⁹ - o czym w sposób dobitny mówi Katechizm. Ten aspekt wolności rozumiany jest zawsze jako wolność konkretna, urzeczywistniana w konkretnych warunkach przez określoną jednostkę ludzką. Jak stwierdza J. Majka: „Ze względu jednak na nie tylko duchowy, ale i materialny charakter ludzkiej natury, wypełnienie tego zadania /możliwości korzystania z wolności w ramach codziennej egzystencji/ przez człowieka jest w dużym stopniu uzależniony od tego, czy nie podlega on uciskom i przymusom zewnętrznym, a więc czy cieszy się możliwością korzystania z wolności społecznej, politycznej, kulturowej. Brak tej możliwości równa się nie tylko pozbawieniu człowieka środków dążenia do swobodnie obranych celów, ale stanowi zagrożenie jego egzystencji”¹⁰. Jest rzeczą zrozumiałą, że także ten aspekt wolności zawiera w sobie tak zwaną wolność „do”, jak i wolność „od”.

Trzecim fundamentalnym elementem chrześcijańskiego rozumienia wolności jest dobro. Istotą bowiem wolności nie jest czynienie wszystkiego, co człowiek z samej swej natury może czynić, tzn. czynienie czegokolwiek¹¹. Jej rzeczywistą granicę wyznacza dobro. W Katechizmie Kościoła Katolickiego czytamy: „Prawdziwą wolnością jest tylko wolność w służbie dobra i sprawiedliwości. Wybór nieposłuszeństwa i zła jest nadużyciem wolności”¹². Z kolei Jan Paweł II w encyklice „Veritatis splendor” stwierdza: „Jezus objawia tu szczególną dynamikę wzrastania wolności ku pełnej dojrzałości, a jednocześnie potwierdza istnienie fundamentalnej więzi między wolnością a prawem Bożym Wolność człowieka i prawo Boże nie są ze sobą sprzeczne, ale przeciwnie - wzajemnie się do siebie odwołują. Uczeń Chrystusa wie, iż jego powołanie jest powołaniem do wolności. Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności /Ga 5,13/, woła

⁸ Por. Jan Paweł II, art. cyt., nr 3.

⁹ Katechizm Kościoła...dz. cyt., nr 1731.

¹⁰ J. Majka, *Etyka społeczna*, Wrocław 1982, s. 240.

¹¹ Por. Katechizm Kościoła...dz. cyt., nr 1740.

¹² Tamże, nr 1733.

z radością i dumą apostoł Paweł. Natychmiast jednak dodaje: Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie /tamże/. Stanowczość, z jaką Apostoł przeciwstawia się tym, którzy wiążą swoje usprawiedliwienie z Prawem, nie ma nic wspólnego z wyzwoleniem człowieka od przykazań, które - przeciwnie - służą praktykowaniu miłości”¹³. Z przytoczonej powyżej wypowiedzi wynika jednoznacznie, że samym rdzeniem chrześcijańskiego rozumienia wolności jest zawsze wybór dobra, nigdy zaś tego, co jest złem. Inaczej mówiąc, dobro poznane przez człowieka wyznacza właściwą przestrzeń ludzkiej wolności. Wybór antydobra /zła/ jest zawsze antywolnością. Wolność człowieka zatem właściwie rozumiana nie jest nigdy wolnością od dobra, ale wolnością do wyboru dobra. Oznacza to, że wolność musi funkcjonować w relacji do dobra. Chodzi o dobro moralne, przez które należy rozumieć system wartości. Nie ma prawdziwej wolności poza systemem wartości moralnych - poza moralnością. Gdyby oderwać wolność od zasad moralnych, mielibyśmy do czynienia z antywolnością. Można to zobrazować następującym przykładem: życie ludzkie /jego poszanowanie/ jest wartością. Jego afirmacja w jakiegokolwiek formie jest przestrzenią prawdziwej wolności. Jest on zawsze wyborem dobra, tzn. wyborem wartości. Wybór zaś i godzenie w życie, tzn. jego niszczenie nie może być uznane za wolność człowieka. Jest to bowiem wybór antydobra, antywartości, zła. Ten wybór będzie zawsze antywolnością. Dobro wyznacza zatem granice tego, co nazwać możemy właściwą i dojrzałą wolnością.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że chrześcijańskie rozumienie wolności to wolność „do” i „od”, mająca swój wewnętrzny i zewnętrzny wymiar. Jej zaś granicą jest zawsze wybór dobra.

2. Wymiary realizacji wolności - prawo do wolności

Tak rozumiana wolność mająca swój zewnętrzny i wewnętrzny wymiar i będąca zawsze wolnością „do” i „od” jest gwarantowana człowiekowi prawem, którego nikt mu nie nadaje, ale które wynika z samego faktu człowieczeństwa. Jan Paweł II podkreśla: „Człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boże /por. Rdz. 1, 27/, jest nierozzerwalnie związany z tą wolnością, której żadna siła ani przymus zewnętrzny nie jest w stanie go pozbawić, i która stanowi podstawowe prawo człowieka jako jednostki i jako członka społeczeństwa”¹⁴. W Katechizmie Kościoła Katolickiego zaś czytamy: „Każda osoba ludzka, stworzona na obraz Boży, ma prawo naturalne, by była uznana za istotę wolną i odpowiedzialną /.../ Prawo do korzystania z wolności jest nieodłącznym wymogiem godności osoby ludzkiej. Prawo to powinno być uznane przez władze

¹³ Jan Paweł II, Encyklika „Veritatis splendor”. Tekst polski, Warszawa 1993, nr 17.

¹⁴ Jan Paweł II, Chcesz służyć pokojowi...art., cyt., nr 11.

świeckie oraz chronione w granicach dobra wspólnego i porządku publicznego”¹⁵. Stwierdzenie, iż prawo to powinno być chronione sugeruje konieczność jego prawnej ochrony. W tym miejscu należy zatem zapytać na ile prawo do wolności jest ujęte we współczesnych dokumentach?

Samo sformułowanie tego prawa w poszczególnych dokumentach kodyfikujących podstawowe prawa człowieka wskazuje, iż w prawie tym zawarta jest bogata treść, która w sposób istotny wyznacza próg urzeczywistniania przez człowieka tego, co ujmujemy w pojęciu wolności. I tak w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka prawo to pozornie sformułowane jest bardzo ogólnie: „ Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby”¹⁶. Już jednak następny artykuł stwierdzający, że: „Nie wolno nikogo czynić niewolnikiem ani nakładać na niego służebności; niewolnictwo i handel niewolnikami są zakazane we wszystkich postaciach”¹⁷, stanowi istotne dopowiedzenie w zakresie treści. Zostaje ono pogłębione w sposób zasadniczy w innych artykułach, np. art. 9 stwierdza, że nie wolno nikogo samowolnie aresztować, zatrzymywać ani wyganiać z własnego kraju; art. 12 zabrania ingerować w życie prywatne, rodzinne, domowe; art. 16 mówi o wolności zawarcia małżeństwa i założenia rodziny; art. 18 podkreśla wolność myśli, sumienia i wyznania, a także wolność głoszenia swej wiary indywidualnie bądź publicznie, wreszcie także art. 19 stwierdza wolność wyrażania swej opinii i poszukiwań naukowych¹⁸.

W Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych lapidarnie sformułowane prawo do wolności jest jeszcze bardziej uszczegółowione w innych artykułach. Art. 8 mówi o takich wolnościach jak: wolność od niewolnictwa i handlu niewolnikami, od trzymania w poddaństwie, od przymusu pracy¹⁹. Z kolei w art. 9 czytamy: „ Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę”²⁰. W artykule tym jednocześnie wymienia się warunki, które muszą być spełnione przy ewentualnym aresztowaniu, czy pozbawieniu wolności na mocy wyroku sądowego. Artykuł 11 mówi o tym, że „nikt nie może być pozbawiony wolności jedynie z powodu niemożności wywiązania się z zobowiązań umownych”²¹. Inne artykuły podkreślają: wolność opuszczania i powracania do własnego kraju wraz z możliwością swobodnego poruszania się po nim²², wolność

¹⁵ Katechizm Kościoła...dz. cyt., nr 1734.

¹⁶ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 3.

¹⁷ Tamże, art. 4.

¹⁸ Tamże, art. 9, 12, 16, 18, 19.

¹⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 8.

²⁰ Tamże, art. 9.

²¹ Tamże, art. 11.

²² Tamże, art. 12.

od ingerencji w życie prywatne i rodzinne²³, wreszcie wolność sumienia i wyznania myśli, wraz z uzewnętrznieniem własnych poglądów i swobodnego wyrażania opinii, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, a także wolność stowarzyszania i gromadzenia się²⁴. Dodać jeszcze należy artykuł, który mówi o mniejszościach narodowych i ich wolnościach: „W państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”²⁵.

Także encyklika „Pacem in terris”, uważana powszechnie za katolicki kodeks praw człowieka ukazuje bogatą treść prawa do wolności w poszukiwaniu prawdy, wypowiedzania i rozpowszechniania swych poglądów, swobodnej twórczości artystycznej, korzystania z dorobku wiedzy, oddawania czci Bogu zgodnie z wymaganiami własnego sumienia, wyznawania religii prywatnie i publicznie²⁶. Istotnymi są tu także prawo do wolności wyboru takiego stanu, który człowiekowi najbardziej odpowiada, wolności w wychowaniu własnych dzieci, a także wolności zrzeszania się oraz emigracji i imigracji²⁷.

Zasygnalizowane powyżej brzmienie prawa do wolności /w niektórych dokumentach/ wyraźnie wskazuje, że jego szczegółowa treść nie wyraża się tylko i wyłącznie w prawem gwarantowanej ochronie przed przymusem i koniecznością, ale jest o wiele bogatsza. Implikuje ona w sobie płaszczyzny praw bardziej szczegółowych gwarantujących możliwość realizacji wolności nie tylko w sensie negatywnym jako wolności „od” ale także w sensie pozytywnym jako wolność „do”, w płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej.

Prawo do wolności, w swej przedmiotowej treści, implikuje zatem płaszczyzny wolności bardziej szczegółowych. Niekiedy mówi się tu o płaszczyźnie wewnętrznej, w ramach której przysługuje człowiekowi wolność myśli, sumienia, poszukiwania prawdy, a więc tego, co składa się na świat własnych przekonań oraz o płaszczyźnie zewnętrznej, dającej osobie wolność podejmowania działań lub powstrzymywania się od nich w szeroko pojętym życiu społecznym²⁸. Biorąc jednak pod uwagę, że płaszczyzny te warunkują się wzajemnie i przenikają, stosuje się obecnie inny ich podział zakładając, że w każdej płaszczyźnie można mówić o sferze wewnętrznej i zewnętrznej.

²³ Tamże, art. 17.

²⁴ Tamże, art. 18, 19, 21, 22.

²⁵ Tamże, art. 27.

²⁶ Por. Jan XXIII, Encyklika „Pacem in terris”, nr 12, 13, 14.

²⁷ Tamże, nr 15, 17, 23, 25.

²⁸ Por. H. Skorowski, Prawa człowieka w służbie wolności, *Collectanea Theologica* 58/1988/, z. 4, s. 30.

Pierwszą z nich jest płaszczyzna kulturowa. Kultura jest tu rozumiana bardzo szeroko. Należą do niej te przedsięwzięcia, które prowadzą do umocnienia osoby, do jej rozwoju duchowego, intelektualnego i moralnego człowieka, a więc do tworzenia szeroko pojętego humanizmu²⁹. W płaszczyźnie tej umieszcza się takie wolności, jak: wolność własnych przekonań i opinii, możliwość ich wyrażania na zewnątrz, wolność poszukiwań i badań naukowych, twórczości artystycznej, wolność słowa itp.³⁰.

Drugą stanowi płaszczyzna małżeńsko-rodzinna uznana za szczególnie ważną. Jest to bowiem krąg, gdzie szczególną troską, opieką i szacunkiem obdarzana jest ludzka miłość i rodzina jako miejsce przekazywania nowego życia i wychowania człowieka. W jej ramach mówić można o wolności wyboru określonego stanu, zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami, a także o braku zewnętrznej ingerencji w sprawy małżeńskie i rodzinne, jak np. ograniczenie przez państwo liczby potomstwa itp.³¹.

Kolejną płaszczyznę stanowi płaszczyzna społeczno-gospodarcza, która w szczególny sposób uświadamia, że człowiek jest celem życia gospodarczego i społecznego i jako podmiotowi tego życia przysługuje mu wolność podejmowania i wyboru pracy /człowiek nie może także być zniewolony pracą, zmuszany do niej/, wolność zrzeszania się i gromadzenia, swobodnego poruszania się, wolność od bezprawnego zatrzymania, aresztowania i uwięzienia³².

Czwartą jest płaszczyzna polityczna, w ramach której można mówić np. o wolności zapatrywań politycznych, przynależności do partii politycznych, udziału w życiu politycznym, wolności emigracji i imigracji politycznych, prawa do azylu politycznego itp.³³.

W ramach ogólnie sformułowanego prawa do wolności mieści się jeszcze jedna płaszczyzna grupująca w sobie wolności bardziej szczegółowe. Jest to płaszczyzna religijna. Została ona umieszczona na ostatnim miejscu nie dlatego, że jest najmniej ważna, ale dlatego, iż w nauczaniu społecznym Kościoła uważana jest ona za podstawową i jako taka domaga się bardziej szczegółowego wyakcentowania. Kościół uznaje ją bowiem za podstawową wśród innych nie tylko dlatego, że do zasadniczej jego misji należy głoszenie Ewangelii, ale dlatego, że płaszczyzna ta jest nierozdzielnie związana z innymi i stanowi rację bytu wszystkich pozostałych płaszczyzn wolnościowych. Mówi o tym Jan Paweł II: „Wolność sumienia i religii jest pierwszym

²⁹ Por. J. W. Gałkowski, Jan Paweł II a prawa człowieka, Przegląd powszechny 4/1982/, s. 27.

³⁰ Por. H. Skorowski, Problematyka praw człowieka, Warszawa 1996, s. 91.

³¹ Por. tamże, s. 91.

³² Por. M. Myjak, Wolność od niewolnictwa, poddaństwa i pracy przymusowej, w: Prawa człowieka. Model prawny praca zbiorowa pod red. R. Wieruszewskiego, Warszawa 1991, s. 195-216; L. Wiśniewski, Wolność zrzeszania się, w: Prawa człowieka. Model prawny, dz. cyt., s. 737-766.

³³ Por. Z. Kędzia, Wolność przemieszczania się, w: Prawa człowieka. Model prawny. dz. cyt., s. 439-484; J. Symonides, Prawo do azylu, w: Prawa człowieka. Model prawny, dz. cyt., s. 615-630.

i niezbywalnym prawem osoby ludzkiej; a nawet więcej, można powiedzieć, że w stopniu, w jakim dotyka ona najbardziej intymnej sfery ducha, podtrzymuje głęboko zakotwiczoną w każdej osobie rację bytu innych wolności³⁴. Rodzi się w tym miejscu pytanie: jakie prawa bardziej szczegółowe kryje w sobie płaszczyzna religijna?

Biorąc pod uwagę chrześcijańskie pojęcie wolności, która rozumiana jest nie tylko jako wolność „od”, ale przede wszystkim „do”, przedmiotem wolności w płaszczyźnie religijnej jest najpierw sfera osobistych przekonań religijnych zgodnie z wymaganiami własnego sumienia. Wiąże się to z moralnym obowiązkiem szukania prawdy i trwania przy niej. W „Deklaracji o wolności religijnej” czytamy: „Prawdy zaś trzeba szukać w sposób zgodny z godnością osoby ludzkiej i jej naturą społeczną, to znaczy przez swobodne badania przy pomocy magisterium, czyli nauczania, przez wymianę myśli i dialog, przez co jedni drugim wykładają prawdę, jaką znaleźli, aby nawzajem pomóc sobie w szukaniu prawdy; skoro zaś prawda została poznana, należy mocno przy niej trwać osobistym przeświadczeniem³⁵. Sfera osobistych przekonań religijnych, własnego wyboru wiary jest pierwszym elementem treściowym prawa do wolności religijnej. Sięga ona tak daleko, że człowiek może także odrzucić wiarę, jeśli jest to zgodne z przekonaniem jego sumienia³⁶.

Idąc dalej trzeba stwierdzić, że przedmiot wolności religijnej dotyczy także sfery zewnętrznej. Wynika to z faktu, iż religia polega nie tylko na wewnętrznych aktach, przez które człowiek bezpośrednio ustosunkowuje się do Boga, ale także na aktach zewnętrznego wyznawania swej wiary. Przedmiotem wolności religijnej jest zatem postawa kultyczna wyrażająca się w praktykach publicznych, a także codzienna egzystencja oparta o odpowiednie zasady wynikające z przyjętej wiary³⁷. W zakresie rozumienia przedmiotu tego prawa, nauka społeczna Kościoła idzie jeszcze dalej podkreślając, że jest nim także swoboda wyboru i organizowania własnego życia rodzinnego z wychowaniem włącznie w oparciu o własne poglądy religijne³⁸.

Tak rozumiane prawo do wolności religijnej dotyczy nie tylko osoby, ale także rozciąga się na wspólnoty religijne. Ich istnienie jest bowiem koniecznością dyktowaną potrzebą sprawowania kultu publicznego, pomocy członkom wspólnot w praktykowaniu życia religijnego i możliwości zrealizowania własnego życia w oparciu o normy i wymagania wyznawanej religii³⁹. Wspólnoty

³⁴ Jan Paweł II, *Chcesz służyć pokojowi*, art. cyt., s. 11.

³⁵ Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski*, Poznań 1968, nr 3.

³⁶ Por. tamże, nr 2.

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Wolność religijna podstawą praw ludzkich. Orędzie do sekretarza Generalnego ONZ 2 XII 1978*, w: Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. II, Warszawa 1982, s. 53.

³⁸ Por. *Deklaracja o wolności religijnej...*, dz. cyt., nr 5.

³⁹ Por. tamże, nr 4.

religijne stają się w ten sposób także podmiotami tego prawa. „Deklaracja o wolności religijnej” stwierdza: „Wolność, czyli zabezpieczenie od przymusu w sprawach religijnych, przysługująca osobom, powinna być im przyznana również wtedy, gdy działają wspólnie. Zarówno bowiem społeczna natura człowieka, jak i społeczna natura samej religii wymagają istnienia wspólnot religijnych⁴⁰. Jest to zatem prawo wolności Kościoła i innych wspólnot religijnych do istnienia i realizowania własnych celów. To zaś jeszcze bardziej poszerza przedmiot prawa do wolności religijnej o takie uprawnienia jak: głoszenia i przekazywania przez wspólnotę prawd wiary słowem i w formie pisanej, upowszechniania treści religijnych za pomocą środków masowego przekazu, prowadzenia działalności wychowawczej, oświatowej i charytatywnej, posiadania własnych struktur kierowniczych, posiadania własnych studiów teologicznych, wznoszenia budowli religijnych itp.⁴¹.

Z natury społecznej człowieka wynika także fakt jego życia w rodzinie. W tym sensie rodzina także staje się podmiotem prawa do wolności religijnej. Przyznanie rodzinie tego prawa także poszerza jego przedmiot o możliwość organizowania życia religijnego w ognisku domowym, wychowania dzieci zgodnie z własnymi poglądami religijnymi, wyboru szkoły lub innych środków wychowania religijnego, systemu wychowania itp.⁴².

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż prawo do wolności oprócz płaszczyzn: kulturowej, społeczno-gospodarczej, politycznej, małżeńsko-rodzinnej kryje także płaszczyznę religijną. W tej ostatniej płaszczyźnie chodzi zarówno o możliwość wyboru świata swoich wewnętrznych przekonań religijnych, jak i możliwości wyznawania ich na zewnątrz. Ponieważ zarówno społeczna natura człowieka, jak i samej religii wymaga istnienia rodziny i wspólnot religijnych one także stają się podmiotem tego prawa, co konsekwentnie poszerza jego przedmiot o liczne szczegółowe uprawnienia.

We wszystkich tych płaszczyznach istnieje jednak granica prawa do wolności. Granicą tą jest zawsze dobro. Wybór zła jest wejściem w przestrzeń antywolności.

Wnioski końcowe

Całość przeprowadzonych dociekań można ująć w kilku zasadniczych tezach:

- a) Człowiek jest istotą bytowo wolną. Oznacza to, iż musi mieć możliwość realizowania swojej bytowej wolności w ramach codziennego życia.

⁴⁰ Tamże, nr 4.

⁴¹ Por. tamże, nr 4.

⁴² Por. Karta Praw Rodziny, Warszawa 1984, art. 5.

- b) Z samego faktu człowieczeństwa przysługuje człowiekowi prawo do wolności. Wolność jest tu rozumiana jako wolność „do” i „od”, w sferze wewnętrznej i zewnętrznej, której granicę wyznacza dobro moralne.
- c) Prawo do wolności jest kodyfikowane zarówno w dokumentach świeckich jak i kościelnych. We wszystkich tych dokumentach wskazuje się na bogatą jego treść.
- d) W przedmiotowej treści prawa do wolności można wyróżnić katalog wolności bardziej szczegółowych w płaszczyznach: kulturowej, społeczno-gospodarczej, politycznej, małżeńsko-rodzinnej, religijnej. Są to wolności „do” i „od”, w płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej a ich granicą jest dobro.

Streszczenie

W świetle katolickiej nauki społecznej człowiek jako osoba, jest istotą bytowo wolną. Oznacza to, że możliwość korzystania przez człowieka z wolności jest jedynie właściwą formą jego egzystencji. Chodzi jednak zawsze o wolność, która jest godna człowieka jako osoby. W ujęciu etyki chrześcijańskiej jest to wolność „do” i „od”, w płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej, której najgłębszą istotą jest wybór dobra. Do tak rozumianej wolności człowiek ma prawo na mocy niezbywalnego naturalnego prawa wynikającego z samej istoty człowieczeństwa. Prawo to ukazuje rzeczywisty wymiar ludzkiej wolności w sferze religijnej, kulturowej, małżeńsko-rodzinnej, społeczno-gospodarczej, politycznej. Wolność religijna rozumiana jako wybór świata swoich wewnętrznych przekonań i możliwości manifestowania go na zewnątrz jest podstawą wszystkich innych płaszczyzn wolnościowych.